

A LEGRÉGIBB SZLOVÁK SZERELMES VERSEK

Tudományos intézményeink, sőt egész társadalmi rendünk megértő, céltudatos támogatásának köszönhetjük, hogy állandó rendszeres kutatómunkát végezhetünk mind hazánk, mind más külföldi országok levéltáraiban, új kulturális hagyatékokat tárhatunk fel, új igazságokkal gazdagíthatjuk eddigi tapasztalatainkat és így tágabb körű ismereteket szerezhethetünk népeink régebbi szellemi alkotásairól. Ennek következtében olyan felfedezésekkel is gyarapodik tudásunk, amelyeknek száma és értéke nemcsak gazdagítja nemzeti kultúránk és irodalmunk történetét, hanem gyakran komolyan is változtat eddigi arculatán.

Értékes felfedezésnek mondhatom a XVI. századfordulóból származó kódexet is, amelyre ez év (1958) májusában a bécsi Osztrák Nemzeti Könyvtárban lettem először figyelmes. „Codicum series nova 2964” jelzet alatt található, és mivel saját címe nincs, a katalógusban „Anthologie von Literaturwerken der ungarischen Renaissance” cím alatt van nyilvántartva. A kézirat nagysága 15-ször 20 cm, 190 levele van és eredeti kötése, az az fadeszakk barnaszínű bőrrel átvonva. A felhasznált papíros vízjegye : kétféjű sas koronával. A kódex legnagyobb részének írója Jób János de Fancsali, liprói Proszékbe való nemes volt, akinek elődei a tizenhatodik század derekán költöztek ide Abauj megyéből. Azok szerint, amit ő maga jegyzett fel egyes költeményei alá, a kódexet az 1595 és 1608 közötti években másolhatta. Mivel 1595-ben kezdte el másolni és Balassinak egyes költeményeit is ő másolta le, az említett kódex másolását összefüggésbe lehetne hozni Balassinak ezt közvetlenül megelőző halálával ; Fancsali talán szomszédja (Liptóújvár és Proszék) és barátja iránti kegyeletből tette és mint Balassi költészetének tisztelője. A kódexszel együtt három oklevél is megőrződött, amelyekből kettő szlovák alattvalók levelei 1764-ből, a harmadik egy jegyzékből van kitépve s valamilyen latin jegyzőkönyvekhez tartozik (ma a kódex hátsó fedelének belső oldalához van ragasztva egy borítékban) és Gullik Jánosnak van címezve, aki Berencs örökös ura, Rovenszko (Szenica mellett) földesura és Nyitra vármegye belső assessora volt. Úgy látszik, 1764—8-ig Gullik János lehetett a kódex tulajdonosa. „Series nova” megjelölést kaptak azok a kéziratok, amelyek 1893 után

váltak az egykori Hofbibliothek, a mai Österreichische Nationalbibliothek tulajdonává, azaz a katalógus Tabulae codicum utolsó kötetének kiadásától máig. Utólagos tudakozódásomra mikor, miképpen és kitől szereztek meg ezt a kéziratot, a bécsi Nemzeti Könyvtártól 1958. november 7-én azt a választ kaptam, hogy a kéziratot csak 1948-ban iktatták be, de — mint közölték velem — „aus dem alten Bestand”, tehát a régi alapból, amely állítólag már évtizedeken keresztül a könyvtár raktárában volt és senki sem tudta, honnan származik. Ebből az alapból származik állítólag ez a kézirat is.

Mivel igen sok munkám volt Bécsben és ott-tartózkodásom ideje nagyon rövidre volt szabva, csak futólag nézhettem át a kódexet és látva, hogy a renaissance korabeli szövegek csaknem kizárólag magyar nyelvűek, amelyekben nem ismertem ki magam, úgy határoztam, hogy a kódexet kikölesznözöm Bratislavába és a Magyar Tudományos Akadémia irodalomtudományi dolgozóit értesítem erről. Ennyit a kézirat megtalálásáról.

A magyar szövegek értékéről és azok beosztásáról a magyar irodalom fejlődési folyamatába, csak az illetékes magyar irodalomtörténészek mondhatnak véleményt. Engedjék meg azonban, hogy legalább röviden tájékoztassam önöket a kézirat szlovák részéről és néhány előzetes megjegyzést tegyek. Nyolc szerelmes költeményről van szó, amelyekből a leghosszabbnak 25 versszaka van, teljesen ismeretlen versekről, amelyeknek megtalálása a szlovák irodalomtörténetnek nagy meglepetése és legnagyobb sikere a mi heurisztikus munkánknak. Eddig valóban csak bizonyos benyomásaink és előzetes megfigyeléseink vannak, mert a XVI., sőt a XVII. században a szlovák irodalom mind ez ideig szerelmi költészetet nem ismert és ezért meglehetősen nehéz feladat hárul ránk a felfedezett szerelmi líra értékelésénél és annak a mi irodalmi összefüggéseinkbe való szerves bevonásánál.

A XVI. századból származó szlovák irodalomnak van ugyan latin költészete, amely Martin Rakovsky nevéhez fűződik, aki oly jellegzetesen renaissance korabeli problémákkal foglalkozik, mint amilyen az állam berendezése és az ideális hatóság problémája. Témáinak megoldása a megújulási kor egyik leghaladóbb szellemű gondolkodójára vall, íásaiban az ország feudális feldaraboltsága és az anarchia ellen harcol, küzd a centralizált monarchiáért, az uzsorások és a zsákmányolók ellen, és a munkásrétegeket magasztalja. Az ország társadalmi valóságát talán még élénkebben tükrözik vissza és irodalmunk összefüggéseibe még szervesebben kapcsolódnak bele a történelmi énekek, amelyekkel a szlovák irodalom élő nyelvű összefüggő fejlődése kezdődik meg. A történelmi énekek elégikus hangon panaszkodnak az ország sorsa, a török betörések, a Habsburg-zsoldosok pusztításai felett, a haza védelmére serkentenek és a hős harcosokat ünneplik (Énekek Szigetről, Kékkőről és Divényről, Egerről, Dampierre-ről és mások).

A XVI. században egyházi költészetünk is akad, és ez ha nem is terjedelmes, át van hatva a század légkörével. A XVII. és a XVIII. század költé-

szetétől abban különbözik, hogy az individualizmusnak, személyes élménynek, szociális panasznak sok elemét találhatjuk benne. (Silván János, Láni Illés.) Míg a népköltészetben az érzékiség már ősidők óta meghonosodott — mivel az élet elmaradhatatlan alkotórészei közé tartozik és a nép annak a legszorosabb ölelésében élt — addig a XVI. századbéli szlovák irodalom a szerelmi lírát nem ismerte. A szerelmes versek felfedezésével jelentősen megváltozott képet nyertünk a régebbi szlovák irodalomról, élethűbb, világiasabb és tagoltabb képet. Megkaptuk azt, amit eddig teljesen nélkülözött: a szerelmi motívumot.

Vajon ki lehet a szerzője a szlovák költeményeknek? Úgy vélem, Balassi. Őrá gondolok nemcsak azért, mert rajta kívül nincs senki, akire gondolni lehetne, hanem azért is, mert bizonyos okok e mellett tanúskodnak. Így például az is, hogy Balassinak Zólyomban, Híbbén, és Liptóújívárban vagyis a közép-szlovákiai nyelvkörzetben voltak birtokai és a felfedezett szlovák versek ennek a nyelvkörzetnek dialekticismusait tartalmazzák, nincs itt semmi sem nyugatról, sem keletről. Hasonlóképpen, mint magyar lírájának, szlovák verseinek is figyelemre méltó ritmusa és dallamos jellege van. A versek dallamossága az eufónia elérése céljából gyakran annyira átható és túlsúlyban van lírájában, hogy a zeneiség nevében nem egyszer a költői formákat is elnyomja, gyakran vannak belső rímei, de nincsenek végrímei, vagy elhanyagolja a rímeket olyan szavak miatt, amelyeket értelmi vagy érzésszerű fontosságuk miatt akar felhasználni. Szerelmi érzéseiben nagyon szabad, sőt szertelen és nem ismer mentori moralizálást. Néhány szlovák költeménye intellektuális jellegű, összetett versszakai vannak és sok nevet vesz át a renaissance vagy még inkább az antik mitológiából. Ám egyes költeményeinek népi szótára van, versszakaik is egyszerűbbek és közel állnak a népdalhoz. Balassi magyar nyelvű költészetében akad több olyan költemény, amely különböző népdalok vagy elnépiesedett dalok dallamaira és motívumaira volt írva. A nevek és motívumok amelyek szlovák költeményeiben találhatók: Anna, Katuska, Paris és Helena, Píramus és Thisbe, Gisquardus, Lucretia, Tóbiás, Venus, Cupido, Amor, pelikán madár, cyprusfa, ibolya, lilium stb. Balassi magyar lírájában is megvannak. Közös a kalitkába zárt szerető gyakori képe is. Ebből azt a következtetést vonhatom le, hogy ha nincs is egyenes bizonyítéka annak, ki volt e szlovák költemények szerzője, az elmondottak alapján mégis arra lehet következtetni, hogy Balassi Bálint volt. Ha talán csak a kor közhelyeiről van szó, ezeket a részleteket akkor is meg kell fontolni.

Mind a nyolc szlovák költemény kétségtelenül egy szerzőtől származik. Erről tanúskodik ugyanazoknak a fordulatoknak (én legkedvesebbem, — má nejmilensí, kedves szivecském — serdečka mé milé, kedves leánykám — dienčičko má milá, Cupido sípjával találva — Cupidovou strelou trafený tüzes sípjával megsebezve — strelou ohnivou postrelený), képeknek gyakrabbi használata, a több költeményben előforduló Anička név és hasonló

motívumok : szerelmesek szerelme és egy harmadik — szülők vagy a vetélytárs —, aki boldogságuk útjában áll és cselszövésekkel gáncoskodik ellenük, szerelmi vágyakozás, mely nem talál viszonzásra, az elválás fájdalma stb. Kétségtelenül sok benne a séma és a sablon is, de megtalálhatjuk itt a személyes élményt, önstilizációt, sőt néhány esetben a renaissance érzékiség egyenes kitörését is, amelynek azonban van annyi költői ereje, hogy megmaradjon a régebbi szlovák irodalom örökbecsű értékének. Több helyen nemcsak a látott valóság felületét tükrözik vissza, hanem nagy érzéseket is kifejeznek, amelyek nálunk addig nem ismert költői szemlélettel ragadnak meg bennünket :

VI. ének 9. Lilom és rózsa

ibolya és zsálya
illatos vizében
megfürösztem szépen.
Fejét mosom hűs habbal,
majd mazsola-olajjal
s illatos kenettel.

Budem jeho kúpat
v vodečkách prevunných,
z ruže a z lilie,
fialky, šalvie,
sama hlavičku zmyjem,
s pikinardem, olejem
prevunným namažem

10. S ha megfürösztettem,
kézenfogom könnyen
s frissen vetett ágyam
befogadja lágyan.
Eldudolom majd néki
Heléna s Páris régi
szép históriáját.

A když ho okúpem,
do bielych rúk vezmem,
do lože kmentovej
položím ustlanej,
budem pekne spievati
historiu Heleny,
čo Paris miloval

11. Gyönyörödre lesznek
mind e mulatások,
mikre árva szived
oly régóta vágyott.
Jöjj, madaram, ha hivlak,
szállj ide, szeress, míg csak
nem vénülök banyává.

Tuť bude tvá rozkoš,
také kratochvíle,
čo zdávna žádalo
tvé serdce presmutné;
prileť, nemeškej, ptáčku,
pokad babou nebudu,
milosti užívaj!

(Baranyi Ferenc ford.)

A szlovák költemények közül csupán háromnak van közös strófaszerkezete és rímképlete, a többi mind különálló eset. Gyakran megrontják a szótagmérteket és a rímképletet is, de annak dacára egyértelműen kristályosodnak bizonyos sémák körül, amelyek többé-kevésbé Balassira emlékeztetnek :

- I: 7a 6b 7a 6b
II: 10a 10a 6b 10c 6b
III: 8a 8a 4a 4b 4b 5c 5c 4b
IV: 6a 6b 6a 6b 7b 7b 6b
V: 8a 5b 6a 5b 7b 7b 6b
VI: 6a 6b 6a 6b 7b 7b 6b
VII: 7a 7a 11b 11b 4c 4c 6d 4e 4e 6d
VIII: 8a 8a 7b 4c 4c 8b

Azt, hogy valóban Balassi lett volna a szlovák költemények szerzője, biztosan nem állíthatjuk, mert egyenes bizonyítékaink nincsenek. Ezért itt Balassinak egy epigonjára is gondolhatunk. Ám a XVI. század magyar szerelmi lírájának tanulmányozása mindenesetre nagy jelentőséget nyerhet a szlovák költemények szerzőjének kinyomozásánál.